

UTJECAJI I PROPUSTI ZAKONODAVSTVA U ODGOJU MLADEŽI

Kršćanski odgoj mladeži – ljudska spolnost istina i značenje

Nenad HLAČA, Rijeka

Sažetak

Polazi se od socioloških trendova koji ukazuju na zamjetne promjene ponašanja ljudskih bića u sferi obiteljskih odnosa i morala. Ukazano je na probleme u vezi s usvajanjem spolnih uloga. Pozornost je posvećena sve češćem uvažavanju načela ideološke neutralnosti kao podloge pravnog pristupa obiteljskim odnosima. Nadalje se pojašnjava europski sustav zaštite ljudskih prava i napose sadržaji Konvencija UN o pravima djeteta koja predstavlja podlogu pravnom uređenju odnosa između roditelja i djece i u pravnom sustavu Republike Hrvatske *de lege ferenda*.

Ključne riječi: odgoj mladeži, zakonodavstvo, obiteljski odnosi, ljudska prava, ideološka neutralnost

Pitanje koje se neprestno provlači u promišljanjima pravnog pristupa u sferi tako suptilnih osobnih odnosa glasi: koji su to primjereni oblici ponašanja ljudskih bića što ih nastojimo sačuvati ili unaprijediti društvenom intervencijom. Slijedi pitanje: kojim li se sve sredstvima može uspješno ostvariti nužna intervencija. Pravo je izvorno minimum represije koja je neophodan pratilac razvoja ljudskog društva, a ujedno je i sublimirani minimum morala neophodan za održavanje nekog društva. U pravno teško uobličivim odnosima osobne naravi neprijeporan je značaj oslonca na moral, običaje i religiju.

Prva sociokulturna pravila ljudskog društva sadržavala su zabranu održavanja spolnih odnosa između bliskih srodnika. Sustav krvnog srodstva svojom razgranatošću i značenjem i u udaljenim stupnjevima srodstva bio je jedino zaštićeno područje u kojem je pojedinac mogao preživjeti. Sankcije za povredu »pravila ponašanja« bile su surove. Povijesni primjeri smrtne kazne zamijenjeni su u pravilu kaznenom represijom i kaznama zatvora.¹ Suvremena država na ideološkoj

¹ BARET, Mišel, Potčinjena žena, Beograd, 1983., str. 221.

podlozi preko izbora načela kao političkog pitanja gradi sustav normi s obzirom na spolnost i rađanje. Kaznenom represijom »po službenoj« dužnosti poduzimaju se mjere pri najradikalnijim povredama koje su izravan dokaz da odgojna uloga obitelji nije bila uspješna. Kaznena se represija obično potvrđuje kao neprimjerena i odgojno zapravo vodi ka usavršavanju budućih počinitelja kaznenih djela. Mogućnosti kaznene intervencije u stakleno zvono obiteljskih odnosa još se rijeđe koriste. Često smo svjedoci ugrožavanja temeljnih prava članova obitelji koje ne prate primjerene sankcije. Teški krvni delikti koji su učestali u našim obiteljima dokaz su neprimjerene društvene skrbi za obitelji u krizi. I za skladan obiteljski život treba se pripremati i mnogo toga treba naučiti, odnosno usvojiti. Dokazano je da se uči i prenosi i obiteljska patologija. U povijesnoj analizi uvođenja razvoda braka u francuski pravni sustav navodi se da je razlog za legalizaciju razvoda braka bila skrb za individu u kontekstu obiteljskog nasilja. »Rastava i razvod braka bili su oblik bijega žrtve iz obiteljskog nasilja.«² Čini se da u suvremenim društvima ne postoje tako izražene dvojbe glede nužnosti kaznene represije kojom se štite »najveće« vrijednosti, iako povijesna analiza ukazuje na blage odmake od kažnjavanja za istu vrstu ponašanja. Primjer je dekriminalizacija homoseksualizma koju u europskim zakonodavstvima pratimo tijekom posljednjih desetljeća. Mnogo je delikatniji problem uobličavanja normi koje zadiru u područje osobnosti, privatnosti i kojima se posredno moral osnažuje putem prava. Rasprave u angloameričkoj teoriji (Mill, Hart, Devlin) o odnosu prava i morala bile su ogledni primjeri dvojbi o zakonodavnim promjenama koje ovise o moralnim prosudbama: dekriminalizacija homoseksualizma, upotreba droga, kontracepcija za maloljetnike. Sukob moralne većine i (ne)moralne manjine rješava se tako da zajednica treba intervenirati samo ako je netko povrijeđen.³

»Pravo zacijelo nije ni jedini ni savršen mehanizam normativne intervencije. Postoje područja društvenog života koje pravo ostavlja moralnim i običajnim normama, odnosno tehnički, barem dozvoljava visok stupanj dispozicije sistema. Postoje normirane situacije koje su jednostavno toliko ambivalentne i različite prema sadržaju normativnih očekivanja da se pozitivnopravna regulacija na tim područjima ne može provesti. Normativni zahtjevi suptilno su kontradiktorni, što se ne može izraziti jasnim semantičkim zahtjevom jezika prava, već nekim drugim kodom davanja smisla i unošenja predvidivosti u ponašanje.«⁴ Razvoj psihoanalize u 20. st. značajno je potakao bujanje koncepta privatnosti (*privacy*). Binswanger, pišući sjećanja na

² GILLIS, A.R. So Long as They Shall Live: Martial Dissolution and the Decline of Domestic Homicide in France, 1852–1909, *AJS* Volume 101, Number 5, March 1996., str. 1298.

³ LEE, Simon, *Law and Morals Warnock, Gillick and Beyond*, Oxford New York, 1986., str. 3.

⁴ KREGAR, Josip, Promjene u strukturi obiteljskih zajednica, *Rev. soc. pol.*, 1, 1994., 3, str. 214.

Freuda 1971. godine, napisao je da nakon Freuda »L'uomo muore la sua vita e vive la sua morte«, *čovjek usmrćuje svoj život i živi svoju smrt*.⁵

Radikalni potresi u tradicionalnom tkivu obiteljskih odnosa donose zamjetne promjene tek u novim generacijama. Promjene obiteljske strukture u industrijskom društvu krajem devetnaestoga i napose dvadesetoga stoljeća značile su radikalni rez u do tada pretežit model obitelji agrarnog društva.⁶ Polazeći od negativnih demografskih trendova tridesetih godina u Švedskoj je prevladao pristup neophodnog ulaganja u blagostanje obitelji. Paralelno s maternalističkom politikom i politikom poticanja viših stopa nataliteta, zahtijevalo se u teoriji, da politika koju vodi država treba imati za cilj ostvarivanje potencijala svake individue. Teorija je ponudila rješenje prema kojem ako država hoće bebe, onda ona također mora omogućiti majkama da rade, mada u vremenskim sekvencama.⁷ Švedska zakonodavna komisija 1969. godine prihvatila je načelo ideološke neutralnosti u normiranju obiteljskih odnosa. Zakonodavstvo mora biti neutralno glede različitih formi kohabitacije i moralnih prosudbi. Zakonodavstvo ne smije sadržavati nikakve zapreke ili ograničenja koja bi pogadale osobe ili njihovu djecu ako one ne izaberu brak. Zakonodavstvo mora uvažiti osobni izbor osoba da one uobličie vlastiti život i da sami odrede etičke norme njihove kohabitacije.⁸ Sedamdesetih godina slijedila je razrada i implementacija ideologije neutralnosti. Prava se priznaju pojedincu i iste se norme primjenjuju na osobe bez obzira da li su one u braku ili ne. Sustav socijalne sigurnosti priznaje jednaka prava svima, što znači da biti u braku ili biti samohrana majka ne utječe na socijalnoekonomski status. Sustav čak što više pogoduje »alternativcima«. »U švedskom bračnom pravu više nema moralnih prosudbi ili krivnje, pravni je sustav set praktičnih pravila o obvezi uzdržavanja, zajednici bračne imovine ili o nasljeđivanju.«⁹ Kao posljedica tako radikalnih promjena pojavljuju se nakon izvjesnog vremena i zakoni kojima se i zajednicama života osoba istog spola priznaju pravni učinci: Švedska od 1978., Danska od 1989, Norveška od 1993. godine. Danski je parlament također 1987. godine službeno usvojio načelo individualizma kao podloge budućeg zakonodavstva o obiteljskim odnosima. Zaključuje se da će usvajanje tog načela značiti napuštanje tradicionalnog karaktera zaštitnih normi koje su karakterizirale obiteljsko i socijalno pravo.¹⁰ Najznačajnije promjene u pravnom pristupu obiteljskim

⁵ BINSWANGER, Ricordi di Sigmund Freud, Roma, 1971., str. 89.

⁶ JEDIN, Hubert, Velika povijest Crkve, VI/2, Zagreb, 1981., str. 201.

⁷ Lewis, Jane, Sustavi socijalnog blagostanja i uloga spolova, Rev. soc. pol., 1, 1994., 3, str. 298.

⁸ Anders, Agell, Swedish Legislation on Marriage and Cohabitation, Scandinavian Studies in Law, 2–24, 1980., str. 21–22.

⁹ Op. cit., str. 35.

¹⁰ Lund Andersen, Ingrid, Moving towards an Individual Principle in Danish Law, International Journal of Law and the Family, 4, 1990., 3, str. 328.

odnosima polazeći od individualističkog načela dogodit će u bračnoimovinskom režimu, kod zakonske obveze uzdržavanja i kod priznavanja pravnih učinaka nekim novim oblicima zajedništava ljudskih bića. Načela su sredstvo pravne tehnike od kojih polazi izrada i primjena pravnih propisa, ali što je mnogo značajnije izbor načela uvijek je političko pitanje. U pravnom sustavu suverene Republike Hrvatske načela sadrži Ustav RH iz 1990. godine: »Obitelj je pod osobitom zaštitom Republike, brak i pravni odnosi u braku, izvanbračnoj zajednici i obitelji uređuju se zakonom... Republika štiti materinstvo, djecu, mladež te stvara socijalne, kulturne, odgojne, materijalne i druge uvjete kojima se promiče ostvarivanje prava na dostojan život...«¹¹ Međutim, tek bi cjelovita analiza pravnog sustava i napose prakse pružila odgovor na pitanje u kojem su srazmjeru u hrvatskom društvu tradicionalni paternalizam i liberalizam kao podloga sveprisutnijeg individualizma u obiteljskim odnosima.

Neprijeporna je uloga obitelji u formiranju ličnosti djeteta: svi oni obrasci ponašanja koji su usvojeni u djetinjstvu stalno se ponavljaju i dograđuju u zreloj dobi.¹² »Sporo sazrijevanje djeteta zahtijevalo je trajnu roditeljsku brigu i aktivno zajedništvo... ljubav leži u pozadini svakog efikasnog učenja, ona je zaista temelj svakog kulturnog predanja i razmjene. Produžena faza aktivne materinske brige i pažnje bila je sudbonosna za razvoj kulture.«¹³ Nedovoljno komplementaran odnos u razvoju suvremenih znanosti dovodi gotovo do zloupotrebe i krivog tumačenja pojedinih spoznaja. U odnosu prava i psihologije to je posebice zamjetno u nedostatku jedne više pravne kulture s obzirom na dužnosti. Kategorija individualnih prava dobiva danas apsolutan primat koji ponekad graniči sa zloupotrebom. Status djeteta, razvoj temeljen na dobrobiti djeteta ponajprije treba shvaćati kao dužnost roditelja. Dužnost roditelja dvovrstne je naravi kao dužnost prema djetetu i dužnost prema zajednici. Povijesna doktrina *parens patriae* zadirala je u autonomiju roditeljskog odnosa, a danas se razaznaje preko obveza zajednice prema djetetu kada se znanstevno verificirani model skrbi o djetetu ne provodi u obitelji.

Uzročnopoljsedična veza nastanka poremećaja spolnih uloga primjer je koji ukazuje da treba upozoravati na dužnosti i odgovornosti roditelja kako bi se izbjegli kasniji patološki poremećaji kod odraslih osoba. Tradicionalna spolna uloga žene u muškarca dobiva danas nove društvene sadržaje: tradicionalan patrijarhalni odnos zamjenjuje danas egalitarna zajednica. Taj poželjan i priželjkivan odnos ravnopravnosti spolova teško se uspostavlja. Nesklad je posebno zamjetan u pokušajima zakonodavca da uobliči normu načelnog karaktera. Rezultat su neuvjerljive zakonske stilizacije i vrlo problematična praksa. Ravnopravnost se uči

¹¹ Ustav RH, Narodne Novine br. 56/1990.

¹² Fransella, Fej, Potreba za promenom, Beograd, 1978, str. 85.

¹³ Mumford, Lewis, Mit o mašini I. Tehnika i razvoj čovjeka, Zagreb, 1986., str. 43.

u obitelji, u školi, kroz igre, aktivnim odnosom zajednice kojim se nastoji ne prelikavati greške u koracima.¹⁴ Tek kada shvatimo nužnost muško-ženskih različitosti u novoj sveobuhvatnosti možemo razmišljati o ravnopravnosti spolova. Polazište novog pravnog pristupa nalazi se u načelu da obitelj postoji radi dobrobiti i razvoja osobe, radi ravnopravnosti spolova, a ne radi podređenosti individue obitelji i održavanja podređenih spolnih uloga.¹⁵

U teoriji nalazimo na mišljenje da suvremeni odnos prava i psihologije dokazuje da se očekivana, post Freudova viša pravna kultura nije razvila, te da smo svjedoci i lošijih rješenja upravo na području braka, odnosa roditelja i djece, pa se zaključuje da danas imamo psihologiju bez duše i pravo bez pravедnosti.¹⁶ »Biološke razlike između mužjaka i ženke predstavljaju osnovu na kojoj se grade specifični identiteti muškog i ženskog pola, a ti identiteti su logički usklađeni i prepoznatljivi, usprkos postojanju sporadičnih bioloških dvoznačnosti i nedostatku kontinuiteta između biološkog spola i društvenog roda. Otuda su kategorije muškarac i žena (nasuprot mužjacima i ženkama) društveno i ideološki izgrađene, a ne prirodno date, ali su teorijski 'tu' u jednom stvarnom smislu kao konkretni kolektiviteti.«¹⁷ Odgojnu ulogu obitelji danas preuzimaju društvene institucije: predškolske ustanove i škole. »Osnovna škola korigira obitelj i ulicu slično kao i dječji vrtić. Šteta je samo što je odgojna funkcija škole zbog njezine preambiciozne obrazovne uloge potisnuta u drugi plan.«¹⁸ Usvajanje društvenih sadržaja muškog roda povjerava se odgajateljicama. U danas prevladavajućoj podjeli rada muškarci ne sudjeluju u odgoju djece u predškolskim ustanovama, a rijetki su i učitelji. Ostaje možda dnevno tek po koji sat u kojem je moguće realizirati zajedništvo zaposlenih roditelja i djece. Često od trenutačnog psihološkog raspoloženja ovisi kakve li će kvalitete biti taj odnos. Čini se da se nedostatak te komponente u odgoju dječaka neprimjereno nadoknađuje surovim ratničkim video igrama i preko likova ratnika koje nudi potrošačko društvo. Predodžba spolnosti gradi se tijekom puberteta među vršnjacima pretežito pod utjecajem potrošačkog izuma pornografije. Spolnost, ili bolje rečeno predodžba spolnosti postaje robom na tržištu.

Psihoanalitička teorija tvrdi da dijete od treće godine izgrađuje vlastiti spolni identitet. Identifikacijom djevojčica s majkom olakšano je usvajanje spolne uloge. Za dječaka nastupa prekid identifikacije s majkom i usvajanje muške uloge s

¹⁴ Cornu, Gerard, *La filiation, Reformes du droit de la famille*, Archives de philosophie du droit, Tome 20, Paris, 1975., str. 136.

¹⁵ Loc. cit.

¹⁶ Ventura, Pierfranco, *Il diritto oggi alla frontiera con la psicologia*, Rivista trimestrale di diritto e procedura civile, 38, 1984., 4, str. 1262.

¹⁷ Baret, op. cit., str. 203.

¹⁸ Furaln, Ivan, *Usvajanje spolnih uloga – dio socijalizacije djece*, u: *Interdisciplinarni pristup humanizaciji odnosa među spolovima*, uredio Ante, Vukasović, Zagreb, 1981., str. 223.

osloncem na oca što je mnogo teže budući da je otac u pravilu udaljeniji.¹⁹ Neki antropološki primjeri ukazuju da je moguć i sasvim oprečan odnos dijete–otac od onog koji je postao pretežit u našoj civilizaciji. Tako Malinowski opisuje očinstvo kao posve socijalan odnos kod Malinežana koji se izražavao preko skrbi, njege. Tipičan Trobriandski otac savjesna je dadilja u stalnom poslu koji ispunjava dužnosti utemeljene na socijalnoj tradiciji.²⁰ Primjeri s pokusima na čimpanzama ukazali su na nevjerovatne devijacije s usvajanjem spolnih uloga: čimpanze odgajane uz lutku koja ih je grijala i hranila kao odrasle pokazivale su teške poremećaje potpune aseksualnosti i nisu uopće težile uspostavljanju spolnih veza.²¹ Utjecajem roditelja prema djetetu formira se ličnost, ali i poremećaji kod djeteta. Granica usvajanja vanjskih podražaja važnih za psihološku stabilnost spušta se na dob od 18 mjeseci života djeteta.²² Posebno su zanimljiva stajališta prema kojima muškost i ženskost mogu biti trajno usvojeni u najranijoj životnoj dobi pod utjecajem jakih psiholoških faktora čak i ako su u suprotnosti s biološkim činjenicama. »Kada roditelji nemaju dvojbi, čak i ako postoji ambigviteta spolnih organa, da je dijete muško, to će dijete usvojiti identitet muškog roda, bez obzira na biološke abnormalnosti, hormonalne, kromosomske ili žljezdane poremećaje.«²³ Klinička ispitivanja ukazuju na varijabilnost spolnog identiteta s mogućnostima da iskustveni faktori mogu nadvladati biološku datost. Spolni identitet i spolna uloga čini se da su iskustveno uvjetovani. Muškost i ženskost mogu se definirati kao društveno uvjetovane uloge koje su labavim vezama povezane s biologijom.²⁴ »Dobar primjer roditelja i roditeljsko vodstvo 'leadership' bitni su za jačanje izgradnje mladih za čistoću. Majka koja poštuje majčinski poziv i svoje mjesto u Crkvi, uvelike pomaže razviti u svojim kćerima oznake ženstvenosti i majčinstva i pred sinove stavlja jasan, snažan i plemenit primjer žene. Otac koji svoje ponašanje nadahnjuje na muškom dostojanstvu, bez maskilizma, bit će za sinove privlačan uzor, a kćerima će biti nadahnuće za poštovanje, divljenje i sigurnost.«²⁵

Opće je prihvaćeno stajalište da se kod patoloških težnji za promjenom spola radi o vrsti poremećaja spolne uloge. U pravilu se ti poremećaji mogu pratiti od

¹⁹ Veziel, Uve, *Mit o matrijarhatu*, Beograd, 1983., str. 133.

²⁰ Erlich St., Vera, *U društvu s čovjekom*, Zagreb, 1976., str.180.

²¹ Op. cit., str. 148.

²² D'Addino Serravalle, Paola, Perlingieri, Pietro, Stanzone, Pasquale, *Problemi giuridici del transsexualismo*, Università degli Studi di Camerino, Lezioni raccolte da Pietro Perlingieri 9, Napoli, 1981., str. 31.

²³ Crovitz, Elaine, *Treatment of the Transsexual and Medicolegal Issues*, Forensic Science, 7, 1976., 1, str. 5.

²⁴ Lavin, Michael, *Mutilation, deception, and sex changes*, Journal of Medical ethics, 13, 1987., 2, str. 89.

²⁵ Ivan Pavao II., *Ljudska spolnost istina i značenje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., str. 53.

djetinjstva i najčešće im je uzrok u poremećenim odnosima s roditeljima. »Naj-prihvatljivije pojašnjenje nastanka težnji za promjenom spola je u velikoj većini slučajeva u utjecaju okoline tijekom procesa spolne diferencijacije. Dijete do treće godine već ima usvojenu predodžbu muške ili ženske uloge. U formiranju ličnosti značajan je utjecaj neodgovornih, frustriranih roditelja.«²⁶ Izražen porast broja težnji za promjenom spola u razvijenim društvima ima psihosocijalne i sociokulturne uzroke. Pod psihosocijalnim uzrocima navodi se utjecaj obitelji, osamljenost, nedostatak oca kao modela identifikacije, odnos s psihopatskom majkom. Statistički podaci pokazuju da je znatno veći broj muškaraca s neizdiferenciranom muškošću.²⁷ Čini se da je pojašnjenje u spomenutoj činjenici poteškoća u identifikaciji muške spolne uloge dječaka s ocem koji je udaljen. U teoriji nismo naišli na analizu slučajeva koji nastaju kada sudbena vlast preko zakonskih ovlaštenja udaljava sina od oca statistički izrazito brojnim presudama o razvodu braka i odlukama o povjeravanju djeteta na čuvanje i odgoj, u pravilu majci. Porast broja razvedenih brakova s djecom otvara dugoročan problem usvajanja spolnih uloga djeteta. Psiholozi ukazuju da psihološka kriza koju prolaze bračni parovi u tijeku brakorazvodne parnice negativno utječe na formiranje ličnosti djeteta. Upozorava se da je društveni konflikt poglavito naglašen kod dječaka u slučajevima isključivanja iz zajednice muškaraca. Postavlja se pitanje da li intervenirati prema djeci koja se izrazito atipično ponašaju s obzirom na spolnu ulogu. Porast pojave homoseksualizma čini se da također ima osnovu u dezorganizaciji obitelji i u problemima s usvajanjem spolnih uloga. Javnost je nedavno u Europi bila zapanjena surovim izvješćima o pedofiliji. Čini se da je i to jedna od manifestacija patološke nedoraslosti odraslih zrelih i odgovornim spolnim ulogama.

Danas prevladavajući koncept ljudskih prava neprijeporno je utjecao na pomicanje granica tolerancije. Pomiču se granice na kojima intervencija represijom postaje nužna. Novi pravni standardi glede prava djeteta, napose pravo na samoodređenje djeteta temeljem Konvencije UN o pravima djeteta iz 1989. godine otvaraju niz novih i vrlo delikatnih problema.²⁸ Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske podržao je u prvom čitanju 17. listopada 1997. Zakon o obiteljskim odnosima. Prijedlogom Zakona o obiteljskim odnosima sadržajno, a ne samo terminološki radikalno se mijenja postojeća kategorija roditeljskog prava. Obiteljskopравни položaj djeteta determinirat će izvorna prava djeteta, zatim odgovor-

²⁶ Walters, A. W. William, *Transsexualism – Medical and Legal Aspects*, *The Australian Journal Of Forensic Sciences*, 16, 1983., 2, str. 69.

²⁷ Accard, J., Breton, J., Charbaut, J., Hivert, P., Philbert, M., Scaub, S., Troisier, S., *Problemes medico-legaux et deontologiques de l'hermaphroditisme et du transsexualisme*, *Medicine legale et dommage corporele*, 3, 1970., 1, str. 132.

²⁸ Konvencija UN o pravima djeteta, Zakon o ratifikaciji Konvencije UN o pravima djeteta, Službeni list SFRJ, međunarodni ugovori, 15/1990.

nost roditelja i djelimice već korišten pravni standard (najvećeg) interesa djeteta. Nacrt prijedloga zakona o obiteljskim odnosima predviđa da roditelji ne smiju dijete do navršene sedme godine života ostaviti bez nadzora odrasle osobe kao i da roditelji imaju pravo i dužnost djetetu mlađem od šesnaest godina života zabraniti noćne izlaske bez njihove pratnje ili pratnje druge odrasle osobe u koju imaju povjerenje. Republika Hrvatska bila je obvezatna u pravnom sustavu izvršiti radikalne izmjene temeljem obveza koje je preuzela kao zemlja pristupnica Konvenciji UN o pravima djeteta iz 1989. godine i kao članica Vijeća Europe. Europski sustav zaštite ljudskih prava znači umanjeno suvereniteta zemalja pristupnica Konvenciji o ljudskim pravima iz 1950. Sustav koji je dopunjen dodatnim Protokolima omogućava pojedincu da traži zaštitu prava nakon iscrpljenih mogućnosti pred nacionalnim sudovima pred Europskom komisijom i Europskim sudom za ljudska prava. Obvezno sudikata vrlo je učinkovita preko ovlaštenja Odbora ministara. »U praksi Europske komisije i suda za ljudska prava najdelikatniji su sporovi u svezi s pravom na slobodu savjesti i povjeravanjima djece nakon razvoda braka i kod donošenja odluka o odgoju djece.«²⁹ Pred europskim tijelima za zaštitu ljudskih prava sve su učestaliji sporovi glede razrješenja odnosa iz mješovitih brakova i to napose oni uzrokovani pojavom novih religija koje povijesno nisu bile prisutne na europskim prostorima. Organi Konvencije polazili su od prava roditelja (čl. 2 Protokola 1) da u odgoju djece polaze od vlastitih religijskih uvjerenja. Konvencija UN o pravima djeteta donosi nove standarde: »Države ugovornice priznat će djetetu pravo na slobodu misli, savjesti i vjere... Države ugovornice poštivat će prava i dužnosti roditelja i, kada je potrebno, zakonskih skrbnika, pri usmjeravanju djeteta u primjeni njegovih prava na način koji je u skladu s razvojnim sposobnostima djeteta... Sloboda izražavanja vjere i uvjerenja može biti podvrgnuta samo zakonskim i nužnim ograničenjima radi zaštite javne sigurnosti, zdravlja ili ćudoređa, ili temeljnih prava i sloboda drugih« (čl.14). Temeljem tih pravnih standarda moguć je sukob prava roditelja i djece na religijsko samoodređenje. U dva je slučaja Europski sud za ljudska prava tijekom 1996. godine razmatrao povredu prava Jehovinih svjedoka u Grčkoj budući da su roditelji odbijali sudjelovanje njihove djece u javnom mimohodu povodom nacionalnog blagdana držeći to sjećanjem na rat između Italije i Grčke 1940. godine, pa su djeca zbog toga bila isključena iz škole.³⁰ Sud je u tim slučajevima uvažio pravo roditelja religijske svjetonazore u odgoju djece, ali je osudio stajalište školskih vlasti u Grčkoj koje su izrekle tako radikalnu i neprimjerenu sankciju isključivanja djece iz školskog sustava. Europski je sud u slučaju M. v. Bulgaria iz 1996. našao povredu prava na jednakost roditelja koja je imala religijsku pozadinu. Radilo se o slučaju donošenja odluke o povjeravanju djeteta nakon razvoda braka

²⁹ European Law Review, Human Rights Survey 1997., str. 38.

³⁰ European Law Review, Human Rights Survey 1997., str. 38–39.

roditelju koji je bio sljedbenik religijske zajednice Kristovih boraca i koji nije omogućavao drugom roditelju ostvarivanje prava na kontakte s djetetom.³¹

Prema Konvenciji UN o pravima djeteta kao izvorna prava djeteta stilizirana su: pravo na skrb za život i zdravlje, pravo na skrb i odgoj u obitelji, pravo življenja s roditeljima, pravo na izbor škole i zanimanja, pravo da se s šesnaest godina izjasni o nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti. Posebno je važna novina da roditelji moraju ravnopravno, zajednički i sporazumno skrbiti o djetetu bez obzira da li žive zajedno ili odvojeno. Samo iznimno centar za socijalnu skrb ili sud mogu odlučiti da o djetetu skrbi samo jedan od roditelja. Učinkovita primjena tog novog i važnog zakonskog rješenja zahtijeva promjenu cjelovitog okružja u kojem se pravna norma primjenjuje, kod stručnjaka u pravosuđu i centrima za socijalni rad. Dužnost je države i da promiče sustav prava u sveukupnoj populaciji. Set normi koje nudi zakonodavac često puta nikada ne korespondira sa životnom praksom. Promjene koje se nude zaista su dalekosežne i potvrda su stajališta da je pravo kulturna pojava koja se prilagođava stvarnosti, ali istovremeno i sredstvo kojim se nastoji tu stvarnost usmjeriti u nekom poželjnijem pravcu. Ostaje otvorenom dvojba o mogućnostima ostvarivanja skrbi oba roditelja o djetetu prinudnim putem. Obiteljsko se pravo opet dokazuje kao nesavršena nadgradnja moralnim normama. Dosadašnja praksa primjene normi o razvodu brakova s maloljetnom djecom ukazala je da su problemi životno češći od kompromisa koji bi bili u najvećem interesu djeteta čiji se roditelji razvode. Ponekad se problemi rješavaju u postupcima mirenja ili posredovanja koji obvezatno prethode brako-razvodnoj parnici kada su bračni drugovi ujedno i roditelji maloljetne djece. Odluka suda ili organa starateljstva trebala bi štiti interese djeteta. Čak i za slučaj da postoji sporazum roditelja sud uz pomoć organa starateljstva mora ispitati sve okolnosti na strani roditelja i djeteta i donijeti odluku koja će biti u skladu s najvećim interesom djeteta. Iznimno, dijete je moguće povjeriti na čuvanje i odgoj drugoj osobi ili ustanovi ako roditelji nisu za to podobne osobe.

Ministarstvo zdravstva Republike Hrvatske pokrenulo je postupak donošenja zakona o zdravstvenim i zdravstveno-odgojnim mjerama u planiranju obitelji. Izrazito negativni demografski trendovi u Hrvatskoj od 1950. do 1993. očitovali su se preko smanjenja broja živorođene djece za 50% (od 95.000 na 48.535) tako da jednostavna reprodukcija pučanstva nije osigurana već više od tri desetljeća. Prijedlog zakona polazi od svrhe planiranja obitelji: svjesno, slobodno i odgovorno odlučivanje žene i muškarca o rađanju djece. Predviđa se osnivanje savjetova-lišta za provedbu zdravstveno-odgojnih mjera u planiranju obitelji koje obuhva-

³¹ App. No. 27496/95, 1996, 22 E.H.R.R. CD101, European Law Review, Human Rights Survey 1997., str. 39.

čaju upoznavanje s osnovama ljudske reprodukcije, razvijanje odgovornog odnosa prema spolnosti u skladu s dobi, upoznavanje s načinima planiranja potomstva i poduku o spolno prenosivim bolestima i njihovom sprečavanju. »Donošenjem ovog zakona želi se omogućiti provođenje zdravstvenih i zdravstveno-odgojnih mjera u planiranju obitelji u cilju pronatalitetne politike i podizanja zdravstvene i spolne kulture pučanstva, te planiranja obitelji kao civilizacijske vrijednosti. Jedna od posljedica primjene ovog zakona bit će i smanjenje broja prekida trudnoće, a posebice nestanak prekida trudnoće kao načina planiranja obitelji.«³²

Danas prevladavajući koncept ljudskih prava plod je višeslojne evolucije. Pratimo trend restrukturiranja obitelji koji je započeo prije stotinu godina zapošljavanjem žena izvan obitelji. Slobodarski duh dvadesetog stoljeća oživotvorio se preko načela individualizma. U sve većoj mjeri svaki se pojedinac, samo formalno član neke obitelji, smatra podjednako legitimiranim da ostvaruje svoje interese i da ga društvene institucije u tome ne sputavaju već da ga čak podupiru. Isprva važna zaštitna prava počinju ustupati mjesto novim samoodredivim pravima. Time je otvoren zaista put bez cilja, kako kaže prof. Anders Agell, put ostvarivanja autonomnih interesa u čijoj osnovi leži sloboda izbora ne sputavana roditeljskim, obiteljskim, religijskim ili institucionalnim autoritetima. U evoluciji pravnog pristupa pratimo prodiranje novih ideja zaštite individue i jednakosti svih članova obitelji.³³ Europska komisija za ljudska prava u slučaju Xc v. Irska iz 1976. godine zaključila je da je tolerantnost izraz demokratičnosti te da Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda ne priznaje većini apsolutno pravo na propisivanje društvenih normi na planu privatne, spolne moralnosti. Prava čovjeka osiguravaju se pokretom u korist priznavanja prava manjine na različitost i zaštitu od društvene prisile. Pojedinac je povijesno bio preslab da bi bez obitelji, srodnika, braka mogao opstati. Te kategorije bile su povijesni relikti sigurnosti. Prijelaz u novi svijet koji se temelji na izborenim osobnim slobodama nije nimalo jednostavan, niti brz, niti lak.

Povijesna metoda obično služi kao izvor i polazište u promišljanjima razvoja pojedinog pravnog instituta. Međutim, u kontekstu braka, rimsko pravo čini se više ciljem kojem se utječu novija europska zakonodavstva: »Modestinova i Justinijanova definicija braka više ukazuju na etičku ili moralnu stranu braka negoli na njegove pravne karakteristike. U osnovi, rimski brak (*matrimonium iustum ili iustae nuptiae*) bio je faktična zajednica života muškarca i žene koja se zasnivala na namjeri da žive kao muž i žena (*affectio maritalis*). Čim bi jedan od tih dvaju

³² RH Ministarstvo zdravstva, Nacrt prijedloga zakona o zdravstvenim i zdravstveno-odgojnim mjerama u planiranju obitelji, Zagreb, lipanj 1995.

³³ Meulders Klein, Marie Therese, L autonomia giudiziaria del contenzioso familiare, Rivista trimestrale di diritto e procedura civile, 38, 1984., 4, str. 1126.

elemenata (koji u mnogo čemu podsjećaju na rimsko shvaćanje posjeda) prestao, razvrgavao bi se i brak.«³⁴ Pitanje je da li su civilizacijske norme koje jednako-pravno čine sustavi etičkih, religijskih i običajnih normi dovoljno razvijene i učinkovite da popune tu novonastalu pravnu prazninu? Da li je čovjek dovoljno jak da iznese teret izbornih sloboda? Pravnici svjesni nemogućnosti djelovanja često prebacuju »loptu« nesavršenom moralu, a rijetki su oni koji upozoravaju da je moguće i nužno djelovanje i na promjeni morala. Sustav obvezatnosti prava u domeni obiteljskih odnosa zapravo je preslikan sustav kogentnih običajnih normi nastalih baš u toj sferi. Čini se da nismo svjesni mogućnosti da autoritetom pravne norme djelujemo i na modele ponašanja ljudskih bića na području morala.

Svatko tko se ikada našao u ulozi predavača zasigurno je spoznao onu tajnu misao da je zapravo varalica, da ne zna ono što drugi misle da zna ili da jednostavno svojim znanjem i iskustvom nije stekao moć da kaže i brani ono što misli... Isto vrijedi i za onoga koji se kao zakonodavac usuđuje zadirati u obiteljske odnose, ali taj ima olakotnu okolnost što je dokazano da se obitelj tijekom povijesti uspješno othrvavala svakojakim nedaćama, uvijek sposobna da se prilagodi u novim formama novim okolnostima i to sve naravno bez pomoći prava.³⁵

Zusammenfassung

EINFLÜSSE UND UNTERLASSUNGEN DER GESETZGEBUNG IN DER JUGENDERZIEHUNG - CHRISTLICHE JUGENDERZIEHUNG UND DER SINN DER SEXUALITÄT

Der Autor geht von den soziologischen Trends aus, die eine sichtbare Veränderungen im Bereich der Familienbeziehungen und der Familienmoral registrieren. Nach einem Hinweis auf die Probleme der Verinnerlichung der Geschlechtsrollen stellt er das Prinzip der ideologischen Neutralität als Grundlage für die Familiengesetzgebung. Abschliessend gibt er Anregungen für die erst zu erstellende neue kroatische Familiengesetzgebung.

Schlüsselworte: Jugenderziehung, Gesetzgebung, Familienbeziehungen, Menschenrechte, ideologische Neutralität.

³⁴ Romac, Ante, Rječnik Rimskog prava, Zagreb, 1975., str. 342.

³⁵ Glendon, Mary Ann, The Transformation of Family Law: State, Law and Family in the United States and Western Europe, Chicago and London, 1996., str. 313.